

บริบทใหม่ในสังคมไทย¹

ถ้าจะถามว่าใครคือกลุ่มคนที่ได้รับความยากลำบากมากที่สุด ในสังคมไทย คำตอบที่น่าจะถูกต้องมากที่สุดก็คือกลุ่มผู้ใช้แรงงานและ ชาวนา แต่เราคงไม่อาจจะหากกลุ่มคนเหล่านี้ในภาคชนบทไทยได้อีกต่อไปแล้ว งานศึกษาเกี่ยวกับผู้ใช้แรงงานหลายชิ้นชี้ว่าโครงสร้างแรงงาน หลังวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 เป็นต้นมาเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากจากที่เคย เป็นมา การศึกษาของวรวีทย์ เจริญเลิศและคณะ (2542) พบว่า มีการ เคลื่อนย้ายแรงงานในระบบไปสู่เศรษฐกิจนอกระบบ การจ้างงานใน ภาคอุตสาหกรรมมีแนวโน้มลดลงด้วยรูปแบบการจ้างงานที่ยืดหยุ่น การ จ้างงานในภาคการค้าและพาณิชยกรรมเพิ่มขึ้น แรงงานในภาคเศรษฐกิจ ที่ไม่เป็นทางการหรือแรงงานนอกระบบ ได้แก่ กลุ่มที่รับงานมาทำที่

¹ นพรัตน์ วรรณเทพสกุล, ประมวลและสังเคราะห์จากการประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติ การเรื่องความเป็นธรรมกับสุขภาพสังคม ,สถาบันวิจัยสังคมร่วมกับคณะทำงานภาวะ ทางสังคมและเครือข่าย, ห้องประชุมจุมภฏ พันธุ์ทิพย์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 12-13 กรกฎาคม 2553

บ้านเป็นผู้รับเหมาช่วงการผลิตมาจากภาคอุตสาหกรรม มีผู้ประกอบการอาชีพอิสระมากขึ้น เกิดการเคลื่อนย้ายของแรงงานผู้ช่วยงานในบ้านเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม แต่ตนเองยังไม่ล่มสลายอย่างถาวร² คำอธิบายของผู้ที่ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชาวบ้านในภาคชนบทไทยหลายคน เช่น พยพันธ์ (2546) มณีมัย (2546) และพรพิไล (2552) ล้วนเน้นย้ำในประเด็นนี้³

แม้ว่าการวิเคราะห์ข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พ.ศ. 2549-50 ซึ่งได้จากสำรวจการเข้าถึงบริการสาธารณสุข เช่น ที่อยู่อาศัย ไฟฟ้า น้ำประปา หรือการเข้าถึงการศึกษาของเด็กวัย 6-12 ปี ของผู้ที่อยู่ในเขตเมืองกับผู้ที่อยู่ในเขตชนบท จะชี้ให้เห็นความไม่เสมอภาคได้ค่อนข้างน้อย⁴ แต่ในแง่ของการได้รับสวัสดิการสังคมแล้ว เกิดปรากฏการณ์ของตลาดแรงงานสองลักษณะคือ ในระบบกับนอกระบบที่เป็นการทำงานแบบลูกจ้างประจำกับลูกจ้างชั่วคราวซึ่งแรงงานทำงาน

² วรวิทย์ เจริญเลิศ. "วิกฤตเศรษฐกิจปี 2551 กับทางเลือกจ้าง: ประเด็นท้าทายสหภาพแรงงานไทย" เอกสารนำเสนอในการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ มาตรการฝ่าวิกฤติเศรษฐกิจโลกอย่างมีประสิทธิภาพของสหภาพแรงงานไทย จัดโดยองค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2552 โรงแรมเฟิร์ม หน้า 7-8

³ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และวัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์. บรรณาธิการ (2548) ประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับแนวคิดชุมชน, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ หน้า 173-256 และฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2553) การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ หน้า 181-82

⁴ วุฒิปันธุ์ วงษ์มงคลและคณะ. "บทรายงานความไม่เสมอภาคด้านสังคมและสุขภาพของประชาชนไทย", สำนักงานพัฒนานโยบายสุขภาพระหว่างประเทศ (IHPP) พ.ศ. 2552 หน้า 15

เหมือนกันแต่มีสถานภาพการจ้างงานต่างกัน ทำให้เกิดการเข้าถึงค่าจ้างสวัสดิการ และสิทธิตามกฎหมายที่ไม่เท่าเทียมกัน ขณะเดียวกันก็ยังมี การกระจายความไม่เป็นธรรมในตลาดแรงงานไปยังแรงงานกลุ่มอื่นๆ อีก ได้แก่ แรงงานข้ามชาติ แรงงานรับจ้างในภาคการเกษตร ประมง และแรงงานผู้ทำงานที่บ้านในภาคอุตสาหกรรม เป็นต้น⁵ แรงงานกลุ่มต่างๆ ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ล้วนอยู่ในข่ายที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นอย่างมาก

เมื่อเร็ว ๆ นี้ แนวการอธิบายสภาพชีวิตของแรงงานในภาคชนบท เปลี่ยนจากเดิมไปเป็นการมองว่าชนบทปัจจุบันคือชนบทรูปแบบใหม่ ชาวไร่ชาวนาได้ออกฐานะทางชนชั้นขึ้นมาเป็น "คนชั้นกลางระดับล่าง" รุ่นใหม่ สภาพความเป็นกิ่งเมืองกิ่งชนบทได้ทำลายเครือข่ายความสัมพันธ์แบบชนบทดั้งเดิมที่มีลักษณะการพึ่งพาอุปถัมภ์กันค่อนข้างสูงไปหมดแล้ว⁶ ถ้าหากจะจัดกลุ่มแรงงานอื่นๆ ในภาคอุตสาหกรรมและ

⁵ วรวิทย์, อ้างแล้ว หน้า 9

⁶ ดู อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. "ความเข้าใจคนจนกับการสร้างสังคมชนชั้นกลาง" *กรุงเทพธุรกิจออนไลน์* วันที่ 18 มีนาคม 2553, อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. "พลังสีแดง: การจัดตั้งของภาคการผลิตไม่เป็นทางการ" *กรุงเทพธุรกิจออนไลน์* วันที่ 1 เมษายน 2553, อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. "พลังสีแดง: การจัดตั้งของภาคการผลิตไม่เป็นทางการ (3)" *กรุงเทพธุรกิจออนไลน์* วันที่ 18 เมษายน 2553, เอกภพ เต่าธรรมทัศน์และคณะ. "รายงานการวิจัย เรื่อง วิเคราะห์ชุดฐานคิดของประเทศไทยเพื่อฝ่าวิกฤตการณ์สังคม เศรษฐกิจและการเมืองที่ซับซ้อน" เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2552 และอภิชาติ สถิตนิรามัยและคณะ. "ร่างรายงานเบื้องต้นโครงการวิจัยการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและสังคมของชนชั้นใหม่" เสนอต่อสถาบันนโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วันที่ 15 มิถุนายน 2553

พวกที่ทำงานสลับไปมากระหว่างภาคเกษตรกับอุตสาหกรรมว่าเป็น “คนชั้นกลางระดับล่าง” ตามที่อรรถจักร อเนกและคณะ หรืออภิชาติและคณะได้อธิบายไว้ กลุ่มแรงงานข้ามชาติ แรงงานรับจ้างภาคเกษตร แรงงานประมงในเรือพาณิชย์ แรงงานทำงานในท้องแถว และอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก ยังจัดได้ว่ามีฐานะทางเศรษฐกิจที่ด้อยกว่ามาก เขาทั้งหลายเหล่านี้อาจจะต้องได้รับการจัดให้อยู่ในชั้นที่ต่ำลงไปอีก เรียกว่าเป็น “คนชั้นล่าง” ของสังคม และในปัจจุบัน การค้นหา “คนชั้นล่าง” เหล่านี้ไม่อาจทำได้ในชนบทที่เดียว แต่จะต้องค้นหาในเมืองไปพร้อมๆ กันด้วย

เกษตรกรรายย่อยเป็นคนอีกกลุ่มที่มีปัญหาไม่แพ้แรงงานกลุ่มต่างๆ ชีวิตชาวนาเป็นชีวิตที่ขาดความมั่นคง ชาวนาในปัจจุบันผลิตเพื่อขายอย่างเดียว ปัจจัยการผลิตเป็นปัญหาใหญ่ และเป็นสิ่งจำเป็นที่ชาวนาต้องซื้อหา ในขณะที่ราคาผลผลิตถูกกำกับโดยทุน และเป็นปัจจัยที่ชาวนาไม่มีอำนาจควบคุมได้เลย นอกจากปัญหาเรื่องระบบตลาดและอำนาจในการกำหนดราคาผลผลิตแล้ว ชาวนายังมีความทุกข์ยากเรื่องการสูญเสียที่ดิน ชีวิตชาวนาต้องเผชิญกับการถูกรีดลอนสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และยังมีชะง่อนหลามขั้วกตค้นเพิ่มเข้าไปอีก องค์การชุมชนที่เคยเป็นหลักยึดเหนี่ยวชีวิตชาวนาไว้ได้ก็เริ่มอ่อนแอ ปัจจุบันองค์การชุมชนหลายแห่งมีความแตกแยกเสียจนไม่สามารถช่วยแก้ไขปัญหาวินิจฉัยให้ชาวนาได้ บางส่วนก็แตกตัวออกไปตั้งองค์กรใหม่ ชนชั้นนำในหมู่บ้านแตกออกเป็นหลายกลุ่ม บางคนกลายเป็นคนรวยไปแล้ว มีไม่น้อยต้องอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ของนักการเมืองท้องถิ่น กลไกของรัฐและระบบทุนเข้ามาทำหน้าที่แทนระบบเครือญาติ วัด และชุมชนมากขึ้นเรื่อยๆ แม้ว่าจะมีพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งที่ปรับเปลี่ยนบทบาท

ของตนเอง มาทำงานด้านพัฒนาสังคมและการส่งเสริมความเป็นธรรมให้แก่ชาวบ้านในภาคเหนือและภาคอีสาน โดยเน้นมิติ “พุทธศาสนาเพื่อสังคม” (Socially-engaged Buddhism) แต่การทำงานของกลุ่ม “พระนักพัฒนา” ก็ต้องประสบปัญหาต่างๆ มากมาย ทั้งในด้านการยอมรับจากประชาชนและคณะสงฆ์ด้วยกันเอง รวมทั้งการคุกคามจากกลุ่มทุนที่เข้ามาสร้างอิทธิพลในพื้นที่ จนกระทั่งมีคนบอกว่าศาสนธรรมและวัฒนธรรมชุมชนได้เปลี่ยนไปแล้ว

ฉะนั้น ถ้าหาก “ชุมชน” ยังเป็นแนวทางที่เหมาะสมในการแก้ไข ปัญหาเพื่อจัดระบบสังคมที่มีทางเลือกให้แก่คนทุกระดับชั้นได้จริง “ชุมชน” ดังกล่าวควรจะเป็นแบบไหน

ความเปลี่ยนแปลงด้านสังคมวัฒนธรรม

คำเรียกขานว่าเป็น “คนชั้นล่าง” หรือ “คนชั้นต่ำ” มีนัยยะของความไม่เป็นธรรมทางสังคมและวัฒนธรรม ถูกชาวนาจำนวนมากไม่เอื่อยากเปิดเผยว่าตนเองเป็นชาวนาและหากเลือกได้ก็ไม่อยากจะเป็นชาวนาอีกต่อไป ความต่ำต้อยของชีวิตชาวนาเป็นเรื่องจริงเพราะชาวนามักจะไม่ได้รับโอกาสที่ทัดเทียมคนกลุ่มอื่นๆ ไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรที่จำเป็นสำหรับการประทังชีวิตและต้องมีชีวิตอยู่อย่างไร้ศักดิ์ศรี เห็นได้ชัดจากกรณีความขัดแย้งที่มีอยู่มากมายอย่างเช่น ไร่นากลายเป็นแหล่งระบายน้ำป้องกันน้ำท่วมกรุงเทพฯ ที่ดินในทุ่งนาแปรสภาพเป็นที่ทิ้งขยะเพื่อตอบสนองความสะดวกสบายให้แก่คนที่อาศัยอยู่ในเมือง ชาวบ้านที่เคยอยู่อาศัยมานานในพื้นที่ปุ๋ยคอกกลายเป็นผู้รับมลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรมเพราะผลจากการพัฒนาประเทศ การจัดสรรน้ำที่ไม่เป็นธรรม ก่อให้เกิดปัญหาห้วงภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรม

ความไม่เป็นธรรมเหล่านี้เกิดขึ้นกับชาวเลและกลุ่มชาติพันธุ์อีกหลายกลุ่มในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ในหลายพื้นที่ คำว่า “ชาวเล” เป็นคำที่มีกลิ่นอายยะทางลบ จึงไม่น่าแปลกใจที่ชาวเลส่วนใหญ่ในปัจจุบันยินดีที่จะถูกเรียกว่า “ไทยใหม่” มากกว่า “ชาวเล” อดีตหรือ “มายาคติ” เหล่านี้เกิดขึ้นและสั่งสมมาจากภาวะขาดความเข้าใจถึงคุณค่าของวิถีวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลาย กรณีของชาวเลและกลุ่มชนพื้นเมืองหลายกลุ่มเป็นกรณีศึกษาที่ทำให้เกิดการตั้งคำถามเรื่อง “ความเป็นธรรม” อย่างชัดเจน น่าจะต้องมีการพิจารณา กำหนด และตัดสินใจ “ความเป็นธรรม” ในแง่ของชุมชนพื้นเมืองและชุมชนชายขอบบางแห่งโดยคำนึงถึงประเด็นทางวัฒนธรรมให้มากเป็นพิเศษ อาทิเช่น การรับรองความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัยสำหรับกลุ่มที่อพยพโยกย้ายและเดินทางไปมารวมทั้งการพิสูจน์สิทธิในที่อยู่อาศัยโดยพิจารณาหลักฐานทางสังคมและวัฒนธรรมร่วมด้วย ไม่ใช่ยึดถือตาม “เอกสารสิทธิ” แต่เพียงอย่างเดียว

ระบบทุนบุกทะลวงเข้าสู่พื้นที่ชุมชนที่มีวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิมอย่างรวดเร็วและไร้ขอบเขตมาโดยตลอด แต่ชาวบ้านที่เป็นคนเล็กคนน้อยในชนบทกลับถูกร้องขอให้เสียสละเพื่อประโยชน์สุขของคนในเมืองเสมอ มา นอกจากจะถูกวิตรอนสิทธิและการเข้าถึงทรัพยากรแล้ว ชาวบ้านจำนวนหนึ่งยังถูกเหยียดหยามดูแคลนจากคนที่ไม่เข้าใจวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิม ทำให้ชาวบ้านขาดความมั่นใจและไม่ภาคภูมิใจในชนบทธรรมเนียนของบรรพบุรุษ คนอีสานจำนวนมากมักรู้สึกน้อยใจและขุ่นเคืองใจกับคำเยียดจันท์ในทำนองนี้ด้วยเช่นกัน ภาพลักษณ์ด้านลบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งของคนอีสาน ปรากฏให้เห็นอยู่เป็นประจำในภาพยนตร์และละครโทรทัศน์ไทย ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา คนอีสานถูกใส่ร้ายป้ายสีครึ่ง

แล้วครึ่งเล่าโดยสถานีโทรทัศน์ผ่านดาวเทียมซึ่งฝึกไฟการเมืองสีหนึ่ง หนังสือพิมพ์ในกทม. และเว็บไซต์ก๊อปปี้คอนเฟอซันจำนวนมาก เรียกขานพวกเขาว่าใกล้เคียง “ควาย” เป็นต้น ความเห็นมากมายที่นำเสนอกันในสื่อดังกล่าวยังเชื่อว่าชาวบ้านเหล่านี้เข้าไม่ถึงข้อมูลข่าวสารและคิดว่าพวกเขาบ้านไม่รู้ตัวว่าตนเองกำลังโดนดูถูกเหยียดหยาม⁷

ชาวนาในปัจจุบันเริ่มหันไปใช้ชีวิตแบบใหม่และยึดถือค่านิยมใหม่กันมากขึ้น ชาวบ้านปลูกบ้านทรงสเปนอยู่ ผู้หญิงในหมู่บ้านบางแห่งเกือบทั้งหมู่บ้านพากันแต่งงานกับคนต่างชาติ งานวิจัยที่ทำขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ นำเสนอข้อเท็จจริงและข้อสมมติฐานเชิงอีกด้านหนึ่งว่าพวกเขาเหล่านี้มีตัวตนและมีเสียง ต้องการพื้นที่ทางการเมือง และต่อสู้เรียกร้องเพื่อประชาธิปไตยมากขึ้นกว่าที่ผ่านมา⁸ การเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมของคนชั้นล่าง กลุ่มชาติพันธุ์ชายขอบ รวมทั้งคนอีสานและทางเลือกในการดำรงรักษาวัฒนธรรมชุมชนของพวกเขาจึงเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจแสวงหาคำตอบ

การเมืองและระบบราชการที่ตามไม่ทันการเปลี่ยนแปลง

การเมืองและระบบราชการไทยเป็นที่มาของความไม่เป็นธรรมในสังคมด้วยอย่างไม่ต้องสงสัย ความไม่เป็นธรรมที่ชาวบ้านอยากไว้ได้รับจากการเมืองและระบบราชการเป็นปัญหาที่สะสมมานาน เสียงสะท้อน

⁷ Keyes, Charles. “Dealing with the Devil, the reds and looking within,” *Bangkok Post* (26 May 2010)

⁸ อนทนและคณะ 2552, ย่างแล้ว; อภิชาติและคณะ 2553, ย่างแล้ว

นิยาม "ความเป็นธรรม"

"Fairness" ความเป็นธรรมในสังคม มีความหมายว่าเป็นการใช้กติกาเดียวกันในสังคม ในกรณีที่เกี่ยวข้องกันได้ โดยเฉพาะเรื่องการจัดสรรสิทธิประโยชน์และความรับผิดชอบ ในกระบวนการพูดถึงความเป็นธรรมต้องโยงสู่อีกคำหนึ่งคือคำว่าความเท่าเทียม หรือ "Equity" ด้วย

การจัดสรรสิทธิประโยชน์และความรับผิดชอบในกติกาเดียวกันในกรณีที่เกี่ยวข้องกันได้ ทำไมต้องครอบคลุมมิติความเท่าเทียม หรือ Equity ด้วย ตัวอย่างของคำตอบที่ชัดเจนจะเป็นกรณีคนพิการ เราต้องทำให้อาคารพิเศษให้ อย่างในฮอนโนลูลู รถมลต์ของเขาสามารถขับให้รอดเดี่ยวลง แล้วอยู่ในระดับเดียวกับฟุตบอล เพื่อให้คนที่ใช้รถเข็นสามารถเข็นตัวเข้าไปในที่นั่งของรถมลต์ แล้วรถมลต์ออกขึ้นไป แล้วเขาก็สามารถเข้าไปนั่งในรถมลต์ได้ สิ่งที่ทำให้เขาพิเศษไม่มีใครบอกว่าไม่ยุติธรรมที่ไปช่วยเหลือ เพราะเรากำลังให้สิ่งพิเศษในเงื่อนไขพิเศษ เพื่อให้เขาเท่าเทียมกับเราที่เป็นคนส่วนใหญ่ได้ กรณีแบบนี้เรารู้สึกว่ามีความเป็นธรรม ถ้าไม่ให้ต่างหาก ไม่เป็นธรรม

สุวรรณ สุภาวัฒน์
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม แต่ส่วนใหญ่ก็ยังติดยึดที่รูปแบบของการบริจาคและการสงเคราะห์ เพื่อผลทางการตลาดและประชาสัมพันธ์สร้างภาพลักษณ์มากกว่า ยังไม่มีการบูรณาการความรับผิดชอบต่อธุรกิจโดยใช้แนวคิดปรัชญาท้องถิ่น วัฒนธรรม ศาสนธรรม รวมทั้งการสร้างความสำเร็จเรื่อง การสร้างการมีส่วนร่วมตลอดจนการประสานทรัพยากรขององค์กรธุรกิจกับภาคส่วนอื่นๆ ในสังคม อันจะนำสู่ความเข้าใจความต้องการของสังคมหรือชุมชนอย่างรอบด้าน

ความเป็นธรรมทางสังคม

การชุมนุมและวิกฤตทางการเมืองในประเทศไทยในช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมา เรือร่องให้มีการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองให้มีความเท่าเทียมและเป็นธรรม ถ้ามองจากแง่ Fairness จุดเทียบเคียงของคนที่มีสิทธิว่าสังคมมีความเหลื่อมล้ำได้เปลี่ยนไปทั้งกับตัวเองและกับคนอื่น ความเป็นธรรมในความคิดของคนขึ้นอยู่กับว่า เราเทียบเคียงกับใคร ซึ่งปกติเราจะเทียบเคียงกับคนกลุ่มเดียวกัน อยู่ในกติกาเดียวกัน ได้ประโยชน์เท่าเทียมกัน เราถึงจะรู้สึกว่าเป็นธรรม

จุดเทียบเคียงของคนจนที่ไม่จนแบบอดอยาก ได้ปรับขึ้นเมื่อเศรษฐกิจเติบโตในช่วงก่อนวิกฤตเศรษฐกิจปลายปี 2540 เขาเทียบตัวเขาเองกับสิ่งที่เขาเคยมีไม่ได้ จึงเกิดความผิดหวังและผิดหวัง แล้วคนที่ทำให้เขาคาดหวังเช่นนั้นได้และเป็นจริงในช่วงระยะเวลาหนึ่งหลังวิกฤตกำลังถูกทำร้าย อันที่สอง เขาอาจจะกำลังเทียบเคียงตัวเขาเองกับคนอีกกลุ่มหนึ่ง เช่น โครงการหนึ่งอำเภอหนึ่งทุน คือการให้ลูกหลานของหัวหน้าชนได้มีโอกาสไปเรียนต่อต่างประเทศในยุโรปเป็นร้อยละ 100 คน แต่ผลก็คือว่าเด็กที่ไปกำลังมีความทุกข์อย่างมาก ฆ่าตัวตายไปก็หลายคน

ความเหลื่อมล้ำในเรื่องของการเข้าถึงอำนาจในการตัดสินใจ อำนาจทางการเมือง การเข้าถึงกระบวนการทางสังคมที่มีความยุติธรรม การเข้าถึงสินค้าสาธารณะ เช่น การศึกษา สาธารณสุข ยกตัวอย่างที่จังหวัดเลย สักส่วนของนายแพทย์หนึ่งคนต่อประชากรถึง 14,000 คน หมายความว่า แพทย์หนึ่งคนในจังหวัดเลย ต้องดูแลคนถึง 14,000 คน แต่ในกรุงเทพฯ แพทย์หนึ่งคนดูแลคน 850 คน ซึ่งนับว่ามากแล้ว แพทย์ที่ต้องดูแลที่จังหวัดเลยก็ต้องถือว่ามากยิ่งขึ้นกว่า ถึงเราไปดูจังหวัดยากจนอื่นๆ อย่างศรีสะเกษ ตัวเลขก็มากกว่าขนาดนี้

สำหรับการศึกษา ขณะนี้รัฐบาลบอกว่า ทั่วประเทศมีโรงเรียนมัธยมที่เรียนฟรีได้ถึง 12 ปี แต่หากถามว่าคุณภาพเท่ากันไหม ระหว่างคนในกรุงเทพฯ คนในเมืองใหญ่ๆ และต่างจังหวัด แล้วถ้าคุณภาพไม่เท่ากัน การแข่งขันเพื่อเข้ามหาวิทยาลัย หรือเข้าการศึกษาต่อระดับสูงต่อไป ใครจะได้เปรียบกว่ากันก็เป็นเรื่องที่ทราบกันดี คุณภาพของโรงเรียนมัธยมในต่างจังหวัดแยกว่าโรงเรียนในเมืองอย่างมาก นี่ก็เป็นความแตกต่างอีกอย่างหนึ่ง

เมื่อพูดถึงความเป็นธรรมในสังคมในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม เมื่อปี 2543 คณะวิจัยที่จุฬาฯ ได้ทำการสำรวจโดยสุ่มตัวอย่างให้เป็นตัวแทนของทั้งประเทศ ได้สอบถามตัวอย่างว่าในช่วงสองปีที่ผ่านมา มีเรื่องขึ้นโรงขึ้นศาลหรือไม่ และมีการเรียกร้องเรื่องเงินหรือไม่ พบว่า ในกลุ่มที่มีการขึ้นศาลประมาณร้อยละ 31 ตอบว่าถูกเรียกร้องให้จ่ายเงิน และร้อยละ 43 ที่จ่ายเงินได้รับผลตามที่ต้องการ ซึ่งก็หมายความว่า ถ้าต้องการความยุติธรรม การมีเงินจะมีโอกาสเข้าถึงความยุติธรรมได้มากกว่าคนที่ไม่มีเงิน ดังนั้นเรื่องของระดับรายได้ทางเศรษฐกิจ มันก็จะไปกำหนดการเข้าถึงสิ่งอื่นๆ ในสังคมด้วย

มาสุก พรมโพธิ์
คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แต่เรียนสำเร็จไปก็หลายคน สิ่งที่รบกวนการของรัฐบาลช่วงนั้นเท่าก็คือ ทำให้คนกลุ่มหนึ่งซึ่งอยู่ “หลังเขาแถวอีสาน” ได้มีโอกาสส่งลูกของเขาไปเรียนที่ฝรั่งเศส ที่ปารีส ที่ลอนดอน เนเธอร์แลนด์ โอกาสดังกล่าวทำให้เขาขยายการเทียบเคียงของเขาออกไปอีก ไม่ได้เทียบกับตัวเขาเท่านั้น แต่เขาสามารถเทียบตนเองกับอีกกลุ่มหนึ่งได้

ปัญหาเศรษฐกิจในปัจจุบันคือ เศรษฐกิจกำลังอยู่ในภาวะถดถอย ในช่วงปี พ.ศ.2540 ประเทศไทยเคยมีตัวเลขเติบโตทางเศรษฐกิจ 7 เปอร์เซ็นต์ และลดลงมาติดลบ 14 เปอร์เซ็นต์ ในปี พ.ศ.2541-42 แต่ปัจจุบันนี้จะผลักดันให้เติบโต 5-6 เปอร์เซ็นต์ ก็เป็นเรื่องยากเสียแล้ว ภาวะ “เศรษฐกิจถดถอย” เป็นตัวแปรสำคัญตัวหนึ่งที่ทำให้เกิดวิกฤตทางการเมือง เพราะตอนที่เศรษฐกิจกำลังจะดีขึ้น ผู้คนก็ย่อมมีความคาดหวัง ความมุ่งหวัง (Rising expectation) ไปต่างๆ นานา แต่แล้วมันตกชวลงไป และก็ยังตกชวอยู่จนถึงบัดนี้

การขับเคลื่อนสังคมด้วยความรู้และปัญญา

หลายครั้งที่กระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบายขึ้นอยู่กับอำนาจและผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม ดังนั้น โจทย์ใหญ่ของกระบวนการกำหนดนโยบายคือ ทำอย่างไรเราจึงจะมีความรู้มากพอที่จะเข้าใจกระบวนการกำหนดนโยบายในมิติดังกล่าว และขจัดข้อจำกัดซึ่งปิดกั้นความรู้ที่จำเป็นและความรู้แบบอื่นๆ ได้ ศาสตราจารย์เฮนรี่ จามวิก เรียกความรู้ที่ยอมรับนโยบายการพัฒนาซึ่งต้องพึ่งทุนและตลาดต่างชาติ และการไม่กระจายทรัพยากรให้ถึงมือคนอย่างทั่วถึงว่า เป็นวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่ครอบงำเราอยู่ตลอดเวลา

องค์การอนามัยโลกชี้ชัดว่า ความเป็นธรรมทางสังคม (Social equity) เป็นเรื่องความเป็นความตายของมนุษย์ มีผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิต ต่อโอกาสการเจ็บป่วยและโอกาสที่จะเสียชีวิตทั้งๆ ที่ยังไม่สมควร ระบบการเมือง สังคมและเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยกำหนดให้เด็กคนหนึ่งสามารถเติบโต พัฒนาศักยภาพได้เต็มที่และมีชีวิตที่สมบูรณ์ได้หรือไม่ หรือกำหนดว่าชีวิตนั้นจะมีคมน สิ้นหวัง¹³ ความไม่เป็นธรรมทางสุขภาพ (Health inequity) จึงเป็นเพียงอาการที่บอกความไม่เป็นธรรมหลายอย่างที่พบในสังคม ดังในการแก้ปัญหาความไม่เป็นธรรมทางสุขภาพ จึงต้องคำนึงถึงสาเหตุต่างๆ เหล่านี้ด้วย

การเคลื่อนไหวปฏิบัติการร่วมกันของทุกภาคส่วนในทุกระดับของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของชุมชนและคนยากจน จึงเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะขาดเสียมิได้ของการขับเคลื่อนเรื่องความเป็นธรรมทางสังคม

¹³ คณะกรรมาธิการปัจจัยสังคมที่กำหนดสุขภาพ องค์การอนามัยโลก, รายงานต่อช่องว่างทางสุขภาพในช่วงชีวิตเรา บรรลุความเป็นธรรมทางสุขภาพด้วยปัจจัยสังคมที่กำหนดสุขภาพ, 2551

จัดพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก
"ร่วมฝ่าวิกฤตความไม่เป็นธรรม นำสังคมสู่สุขภาพ"
สมัชชาสุขภาพแห่งชาติ ครั้งที่ ๓

โดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ร่วมกับ คณะทำงานภาวะทางสังคม
และเครือข่ายองค์กรว่างทางสังคม
(Social Inequity Reduction Network)